

Fors kyrka

**Fornlämning L1985:5812, Fristaden 1:18, Eskilstuna socken & kommun,
Södermanlands län. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning.**

Medeltid & nyare tid

Lars Norberg

Sammanfattning

I maj år 2022 utförde Sörmlands Arkeologi AB en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i Fors kyrka i Eskilstuna. Området var beläget inom fornlämning L1985:5812. Undersökningen genomfördes eftersom Eskilstuna pastorat har ansökt om tillstånd för provgropar för att studera kyrkans grundförstärkning och hur det befintliga golvet var beskaffat. Resultatet ska ligga till grund för en planerad renovering och utbyggnad av kyrkan.

Fors kyrka består av ett romanskt långhus med senare tillbyggnader under medeltid och nyare tid. Vad gäller arkeologiska undersökningar genomfördes insatser i och med en omfattande renovering av kyrkans inre under 1970-talet. I samband med det identifierades lämningar efter den äldsta stenkyrkan, samt spår efter en äldre träkyrka daterad till 1000-talet. Bland fynden märks bland annat delar av tidigkristna gravmonument i vikingastil, ibland benämnda Eskilstunakistor. Vid ledningsarbeten norr om kyrkan år 1995 framkom ett femtiotal jordbegravningar daterade till sen vikingatid fram till 1800-talet. Inget av arkeologiskt intresse påträffades i samband med den nu aktuella insatsen.

Rapporten laddas ned via
www.sormlandsarkeologi.se

eller beställs från

Sörmlands Arkeologi AB
Tideliussgatan 37
118 69 Stockholm

mail@sormlandsarkeologi.se

Grafisk form och layout: Lars Norberg
Kart- och ritmaterial: Lars Norberg

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

© Sörmlands Arkeologi AB
Nyköping 2022

Innehåll

Sammanfattning 2

Inledning 4

Syfte 4

Genomförande 4

Resultat 5

Referenser 5

Administrativa uppgifter 5

Bilagor 6

Bilaga 1. Utdrag ur Sverigekartan med undersökningens belägenhet. Skala 1:1 000 000.

Bilaga 2. Utdrag ur Terrängkartan med undersökningens belägenhet. Skala 1:50 000.

Bilaga 3. Planritning över Fors kyrka med schakt 1 & 2. Skala 1:250.

Bilaga 4. Utdrag ur planritning över Fors kyrka med schakt 2. Skala 1:40.

Bilaga 5. Fotodokumentation.

Inledning

I enlighet med länsstyrelsens beslut (lst dnr 431-1854-2022) har Sörmlands Arkeologi AB utfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom del av fornlämning L1985:5812, fastigheten Fristaden 1:18 i Eskilstuna kommun, Södermanlands län (bilaga 1-4).

Undersökningen utfördes eftersom Eskilstuna pastorat planerar dels en invändig restauration av Fors kyrka, dels en tillbyggnad av kyrkobyggnadens norra del. Inför arbetet öppnades två provgropar, en invändigt och en utvändigt. Syftet var att fastställa den äldre golvkonstruktionen efter 1972 års renovering samt nivån för den grundförstärkning som utfördes på 1930-talet. Fältarbetet genomfördes 2022-05-31 & 2022-06-02. Projektledare samt fält- och rapportansvarig var Lars Norberg, arkeolog vid Sörmlands Arkeologi AB.

Fors kyrka består till delar av ett romanskt långhus med tillbyggnader under medeltid och nyare tid i form av sakristia, torn, tvärskepp, kor och gravkor (Waldén 1944). I topografisk mening utgörs omgivningarna kring kyrkan av ett flackt parkliknande område med gräsmattor och gångstråk. Kyrkogården togs ur bruk under 1800-talets först halva, varefter kyrkogårdsmuren revs kring mitten av 1800-talet (Ljung 2006). Söder om Fors kyrkopark löper Svealandsbanan över en järnvägsbro som korsar den intilliggande Eskilstunaån. Inför brobygget genomfördes år 1993 arkeologiska undersökningar då man bland annat påträffade bebyggelselämningar daterade till äldre järnålder, vikingatid, medeltid och nyare tid (Persson 1997).

Vad gäller arkeologiska undersökningar utfördes stora interiöra arbeten år 1972 i samband med grundförstärkningar och omläggning av golvet, då även golvvärme installerades. Sammantaget berördes cirka 335 m² av själva långhuset, medan endast dryga 10 m² totalundersöktes. I samband med det identifierades kalkputsgolv och murrester efter den äldsta stenkyrkan. Därtill framkom brandlager och en förbränd syllstock, vilket tolkades som spår efter en äldre träkyrka daterad till 1000-talet. Utöver det påträffades även 168 mynt varav 48 var medeltida. Det äldsta daterades till Johan Sverkerssons regering åren 1216–1222. Bland fynden fanns ett flertal fragment av tidigkristna gravmonument i vikingastil (Eskilstunakistor), samt medeltida föremål i form av en stylos, en dubbelkam och en spelpjäs (Edenheim 1972 & Bergengren 1974).

Vid ledningsarbeten norr om kyrkan år 1995 framkom 56 begravningar daterade till sen vikingatid fram till 1800-talet (Ljung 2006).

Syfte

Syftet med den arkeologiska undersökningen var att med ett vetenskapligt arbetssätt dokumentera de fornlämningar som framkom vid schaktningsarbetena.

Genomförande

I anslutning till den planerade utbyggnaden norr om kyrkobyggnaden öppnades en cirka 3,2 x 2,0 meter stor yta med grävmaskin (S1). Med målsättningen att studera 1930-talets grundförstärknings, samt undvika skador på äldre okända lämningar förlades schaktet i görligaste mån till den plats där 1995 års ledningsschakt anslöt till kyrkans liv. Schaktdjupet uppgick som mest till cirka 1,6 meter.

Därefter öppnades en provgrop interiört, på gränsen mellan långhuset och det senare tillbyggda mitskeppet (S2). Provgropen öppnades för hand genom att de befintliga kalkstensplattorna avlägsnades till en yta om cirka 1,6 x 1,0 meter. Därefter bilades två mindre titthål i den underliggande betongsulan. Syftet med provgropen var att studera den befintliga golvkonstruktionen samt den interiöra grundförstärkningen.

Schakt 1 rensades med fyllhammare och skärslev, varefter det dokumenterades med RTK-GPS. Den interiöra provgropen, det vill säga schakt 2, dokumenterades genom manuell inmätning från befintliga väggar med en skalsatt arkitektritning som grund. Båda de öppnade ytorna beskrevs i text, samt fotodokumenterades med digitalkamera (bilaga 5). Delar av sandfyllningen från schakt 2 undersöktes med metalldetektor i syfte att spåra eventuella metallfynd.

Resultat

Schakt 1 var till sin helhet utfyllt med grov sand och grus ned till schaktbotten. Vidare påträffades ledningsdraineringar och rensbrunnar för dagvatten. Intill och utanför kyrkans liv identifierades delar av 1930-talets grundförstärkning i form av en upptill halvmetertjock sula av betong, vilken täckte en järnpålning med fyrkantigt tvärsnitt. I de sandiga fyllnadsmassorna påträffades ett fåtal tegelfragment, en handsmidd spik samt en ledkula av obränt ben (höft). Benfragmentet lades i en försluten kartong och överlämnades till pastoratet. Inget övrigt av arkeologiskt intresse noterades. Teglet och spiken tillvaratogs ej.

De befintliga kalkstensplattorna inom schakt 2 var cirka 4 cm tjocka och satta i någon form av cementblandning, cirka 5-6 meter tjock. Golvet vilade därunder på armering och golvvärmeledningar vilka löpte i metallrör. Golvvärmen, som var tagen ur bruk, vilade i sin tur på en cirka 0,1 meter tjock sula av betong, förstärkt i botten med armeringsnät. Betongen var gjuten på ett lager leca, cirka 0,15-0,20 meter tjockt. Därunder framkom grusig sand. Ungefär en hink sand togs upp för hand ur det bilade hålet och gicks igenom med metalledetektor. Inga fynd påträffades. Det är oklart om sanden påförts i samband med att det nuvarande golvet lades, alternativt utgör en äldre utfyllnad. I ytans sydvästra del bilades ytterligare en mindre yta, där en grundförstärkning av betong kunde konstateras i anslutning till valvpelarens östra sida. Efter avslutad undersökning återställdes båda provgroparna.

Referenser

Bergengren, Kerstin. 1974. *Fors kyrka*. En preliminär redogörelse för arkeologiska undersökningen 1972. I: Sörmlandsbygden 1974. Södermanlands hembygds- och museiförbunds årsbok. 43 årgången. Nyköping.

Edenheim, Ralph. 1972. *Rapport angående arkeologisk undersökning, Fors Kyrka, Eskilstuna. Eskilstuna museer*. Eskilstuna.

Ljung, Jan-Åke. 2006. *Från gårdskyrka till sockenkyrka*. Södermanland, Fors socken, Eskilstuna stad, Västermarksgatans södra delar, Kyrkogatan förbi Kyrkoparken, Fors kyrkopark samt delar av kvarteret Forsen 8, RAÄ 556. RAÄ. UV-Mitt rapport 2005:22. Stockholm.

Persson, Boije. 1997. *Bebyggelselämningar i Forsen 8, Eskilstuna. RAÄ. UV Mitt, rapport 1998:112*. Stockholm.

Waldén, Bertil. 1944. Fors kyrka. I: *Sörmländska kyrkor*. Tredje bandet. Red. Ivar Schnell. Södermanlands hembygdsförbund. Nyköping.

Administrativa uppgifter

Projektnummer Sörmlands Arkeologi AB: 2218

Länsstyrelsens dnr: 431-1854-2022

Tid för undersökningen: 2022-05-31 & 2022-06-02

Personal: Lars Norberg

Län: Södermanland

Kommun: Eskilstuna

Socken: Fors (Eskilstuna)

Fastighet: Fristaden 1:18

Belägenhet: N (x) 6581946,059 E (y) 586164,507 (S1)

N (x) 6581930,375 E (y) 586174,815 (S2)

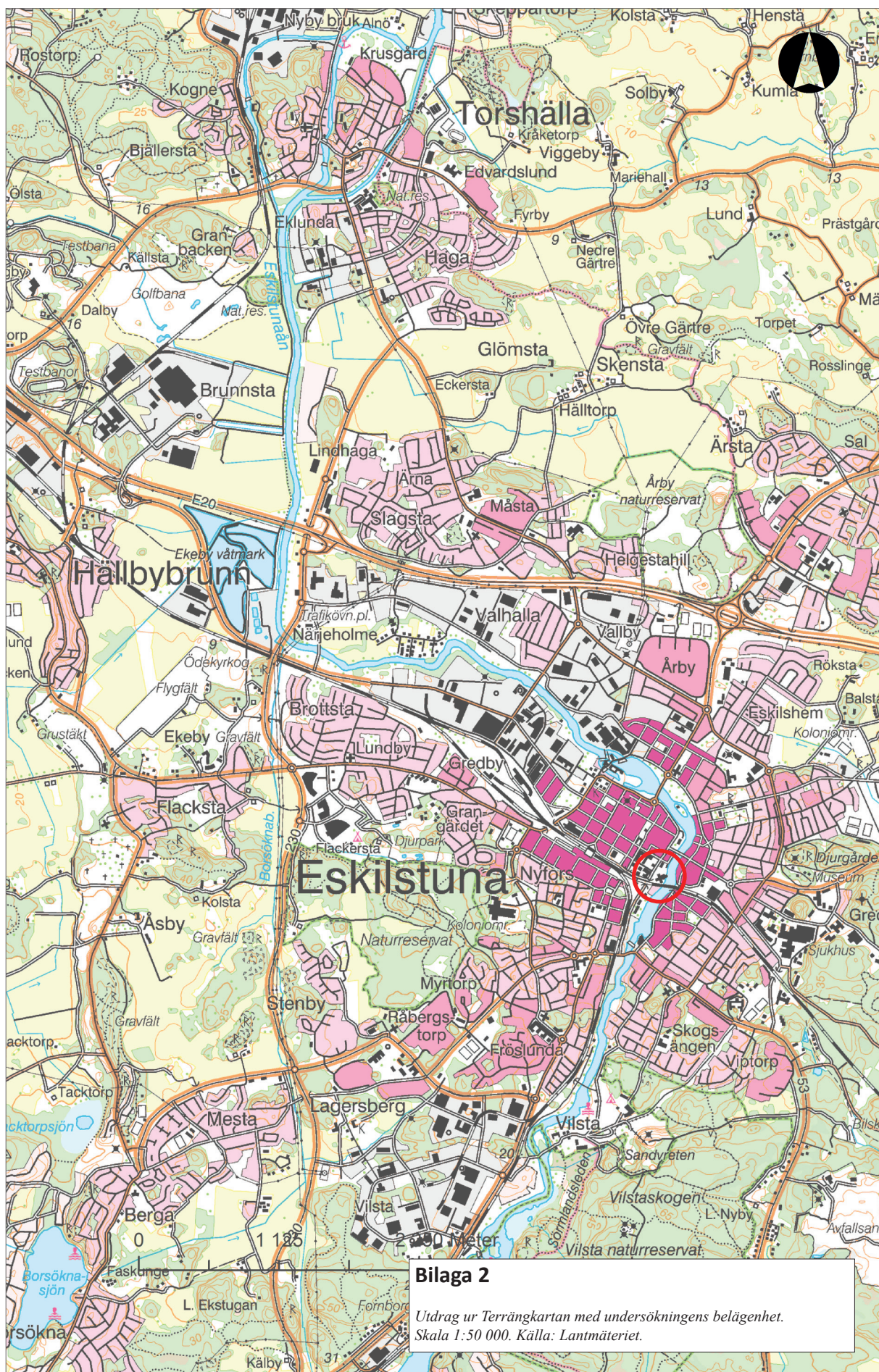
Koordinatsystem: SWEREF99 TM

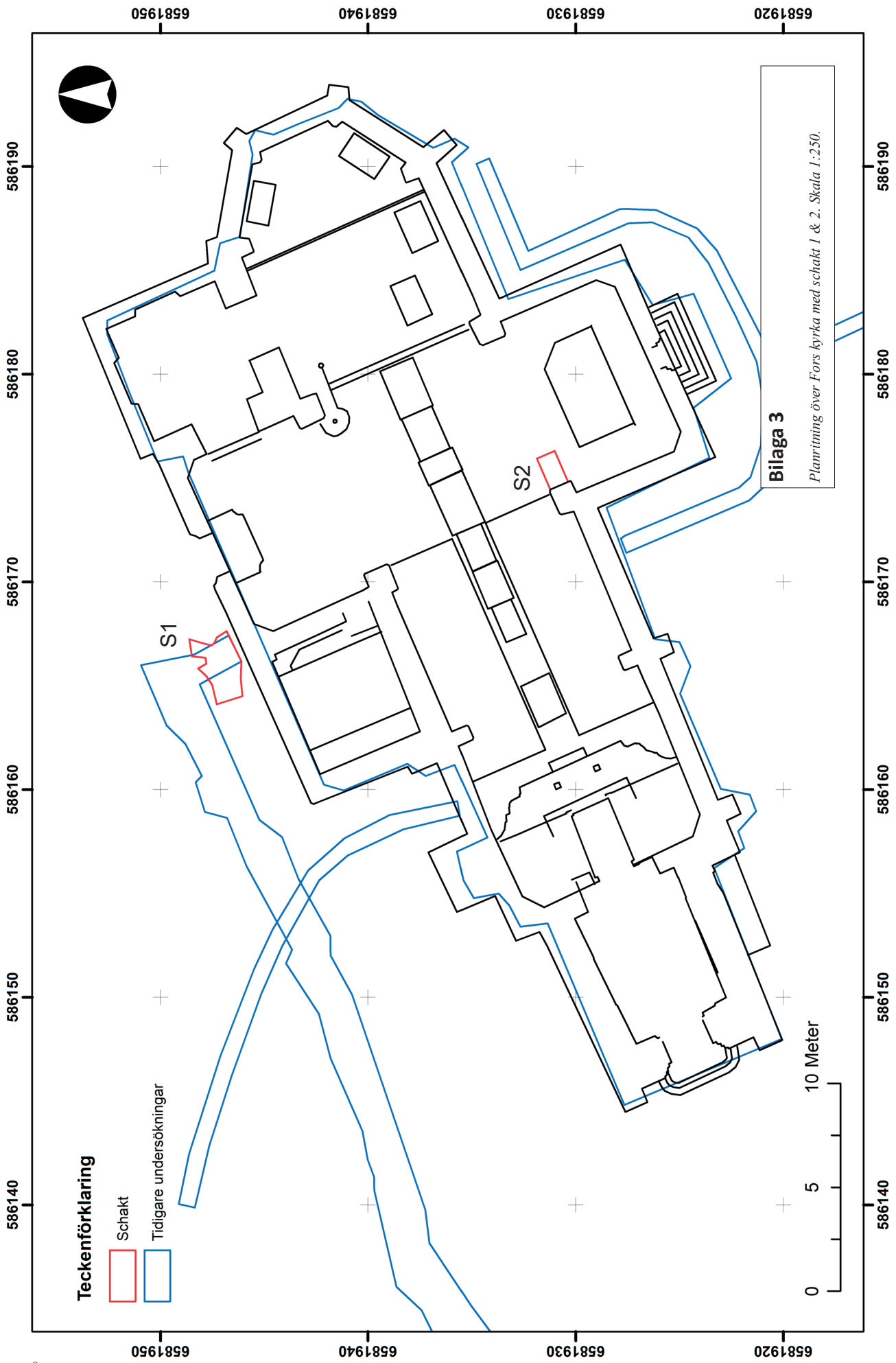
Höjdsystem: RH 2000

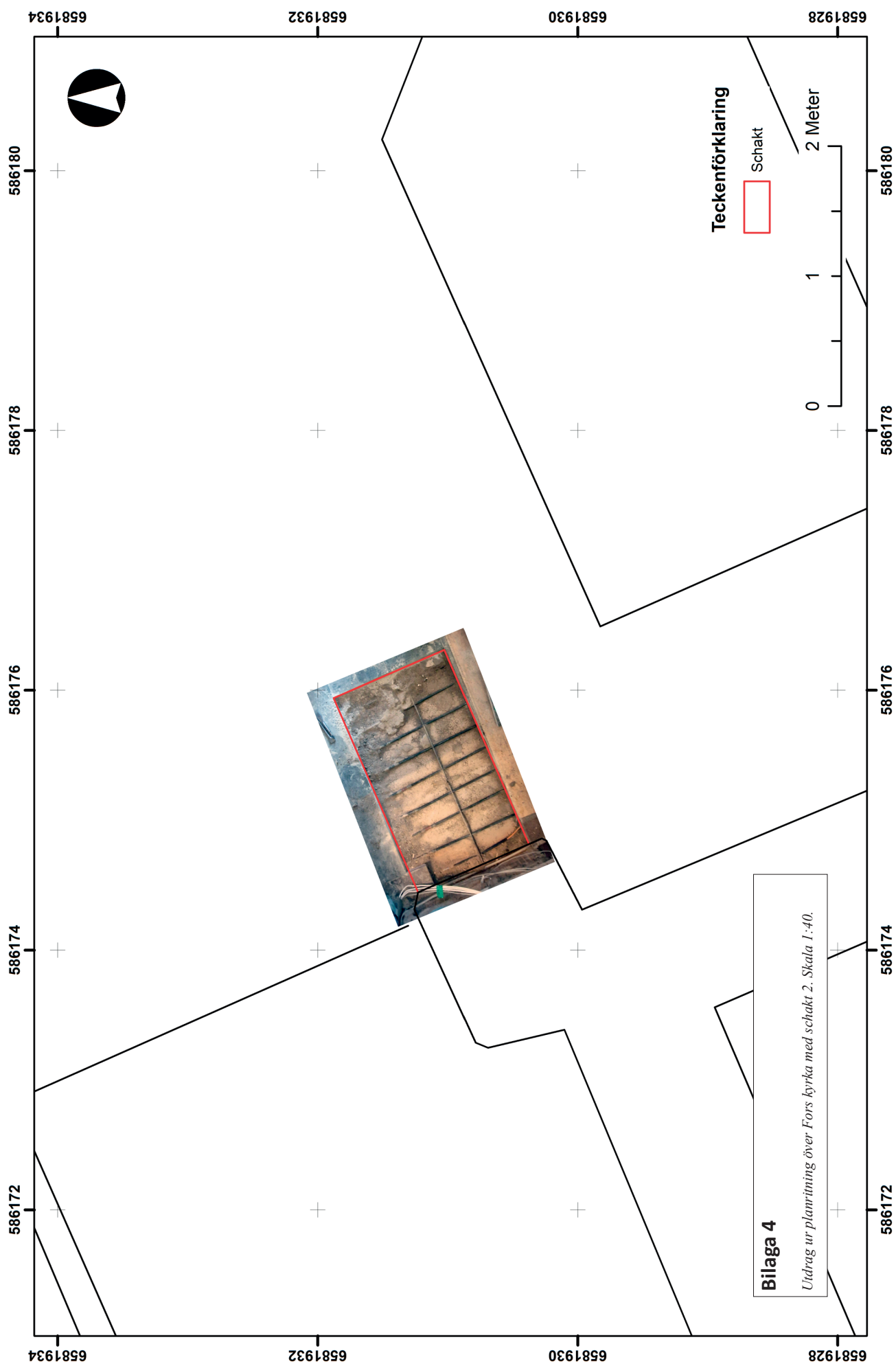
Undersökt yta: Ca 7 m²

Inget analogt dokumentationsmaterial utöver rapporten föreligger. Digital dokumentation förvaras hos Sörmlands Arkeologi AB i väntan på meddelande från ATA angående rutiner för leverans av digitalt material. Inga fynd tillvaratogs.

Bilaga 5. Fotodokumentation

Fors kyrka fotograferad mot söder. Läget för schakt 1 vid grävmaskinen. Foto: Lars Norberg 2022, Sörmlands Arkeologi AB.

Schakt 1 med ledningar & brunnar. Till vänster syns 1930-talets grundförstärkning. Foto mot söder: Lars Norberg 2022, Sörmlands Arkeologi AB.

Schakt 1 med 1930-talets grundförstärkning och delar av pålningen synlig. Foto mot sydost: Lars Norberg 2022, Sörmlands Arkeologi AB.

Läget för schakt 2 innan golvet togs bort (pil). Foto mot sydväst: Lars Norberg 2022, Sörmlands Arkeologi AB.

Kur med dammfång över schakt 2. Foto mot sydväst: Lars Norberg 2022, Sörmlands Arkeologi AB.

Schakt 2 i samband med undersökning av golvet. Två titthål bilades i den underliggande betongsulan. Notera tätt lagda ledningar med golvvärme. Foto mot nordnordväst: Lars Norberg 2022, Sörmlands Arkeologi AB.

